

Joan Costa, doctor honoris causa de la Universitat Jaume I

Discurs d'agraïment

Excel·lentíssim Senyor Rector. Senyores, Senyors.

Agraeixo profundament la vostra generositat per aquest alt honor que heu decidit de concedir-me, i que m'afalaga doblement perquè, per primer cop és atorgat a un dissenyador-comunicòleg, a més a més, autodidacta.

Per aquesta circumstància insòlita, interpreto l'honor de la investidura com el reconeixement de l'estatut del Disseny gràfic com a *ciència social*. Una branca de la Ciència de la Informació o de la Comunicació.

Faig extensiu, doncs, aquest homenatge a una tradició catalana i espanyola, que ha estat pionera a Occident. Em refereixo a la precoç i incertada iniciativa que fou la creació de les *Escoles gratuïtes de Disseny*. ¡El 1775!

A partir d'aquest adveniment m'agradaria explicar-vos una història en tres actes i un epíleg.

El primer acte tingué lloc el 23 de gener del 1775. aquest dia fou inaugurada, a Barcelona, la primera *Escola gratuïta de Disseny*. Vuit anys després, el 1783, van ser creades les Escoles de Disseny de Madrid, Saragossa i Tàrraga, i el 1786, la de Girona.^[1]

En aquell temps, doncs, no només existien al nostre país els productes dissenyats, sinó també la noció i la praxis de disseny. I fins i tot, escoles on s'ensenyava disseny gràfic. El disseny fou, alhora, causa i efecte del procés d'industrialització a Catalunya i a Espanya.

La "Real Junta Particular de Comerç" declarà que aquesta iniciativa tenia per objecte: "Formar bons dibuixants *projectistes*, auxiliars de les manufactures d'estampats en cotó i seda que, atenent les necessitats de la *indústria* i la conveniència del *comerç*, permetessin *millorar la qualitat* i estendre la producció en *competència* amb l'estranger".^[2] En aquesta declaració hi trobem reconegudes explícitament tres idees essencials que defineixen la importància històrica del fet:

- la idea de *projectista* i de *projecte*, com la substància del disseny;
- la idea, implícita, de disseny *per a la indústria*, ja que el disseny va néixer amb els problemes de la producció industrial,
- la idea de disseny com a mitjà per a *millorar la qualitat* dels productes i enfortir la *competitivitat* de les empreses. És a dir: disseny com a *valor afegit*.

Idees clares i vigents.

Segons les paraules de la pròpia "Junta" fundadora de l'Escola barcelonina de Disseny, el seu propòsit era: "L'educació del dibuix a les exigències de la producció mecànica i seriada sense desatendre el bon gust i l'esperit creador". En síntesi, és ben evident que tant les declaracions de la "Junta" com els fets mateixos neguen les afirmacions de certs historiadors que situen el naixement del disseny a Londres, el 1777, és a dir, dos anys després que ja existia la primera Escola de Disseny a Barcelona i les indústries que l'adoptaren.

Amb aquestes constatacions acaba el primer acte.

Ara ens trobem a Alemanya. Dos segles després que aparegué la pràctica del Disseny. Era el 1908, en plena era industrial. Una gran empresa, AEG, prenia una decisió tan insòlita com desconcertant. I sense precedents en la història del *management*. El director general d'AEG contractà dues figures inèdites a la "plantilla" d'una indústria: ¡un dissenyador i un sociòleg!

L'alemany Peter Behrens, arquitecte, dissenyador industrial, grafista, tipògraf i professor de disseny. I l'austriac Otto Neurath, sociòleg.

Què hi feien un dissenyador i un sociòleg entre obrers, mecànics, soldadors, metal·lúrgics, muntadors, operaris i contables? El director d'AEG responia així: "Els incorpore a l'equip de direcció perquè atenguin els *problemes vitals* de l'empresa". ¿Els *problemes vitals* de l'empresa tenien a veure amb el disseny i la sociologia? ¿I això el 1908?

La lògica d'aquesta visió revolucionària, amb tot el que té d'anticipadora, mai no ha estat ben entesa pel *management*. El cas d'AEG ningú no l'ha portat mai com "exemple de cas" a cap escola de negocis. Per què?

Al mateix temps que succeïa això a Alemanya, Henry Ford als Estats Units posava en obra una altra innovació crucial... però de signe fins i tot contrari al d'AEG. Ford implantava la "divisió funcional del treball" a la cadena de muntatge on era construït l'emblemàtic Ford T (1908). Cal dir que la "divisió funcional del treball" comporta la *divisió disfuncional de la comunicació* a les empreses. Això no obstant, al fordisme li fou atorgat el rang de "científic", i la doctrina ha estat explicada a totes les escoles d'organització i d'administració d'empreses. Per contra, la iniciativa d'AEG ha estat sempre, sinó ignorada, almenys silenciada.

Tanmateix, la mentalitat de l'època, als Estats Units com a Anglaterra, volcada com estava en la producció i la productivitat, era incapaç de comprendre què hi feien a l'AEG dos directors "improductius"...

Però al més important d'aquesta història, i que cal recordar, és que el 1908 les tres disciplines bàsiques del Disseny i la Sociologia de la Comunicació entraven en el món de l'empresa.

Així acabem aquest segon acte.

El tercer acte arriba quaranta anys més tard. Exactament, el 1948. Fou justament quan començava el declivi de l'era industrial –l'economia de producció– i empenyia amb força l'economia d'Informació: la "nova economia". Fou aleshores, tal com veurem, quan arribaria la resposta a aquella estranya decisió d'AEG.

Què succeí el 1948? Que esclatà el *big bang* del segle XXI. El nostre segle XXI va néixer el 1948! Fou la gran transformació que canviaria el món.

I determinaria el curs del futur. Fou el naixement de la ciència i la tecnologia més transformadora i esperançadora –però també la més inquietant– que arribava al públic a través de tres aconteixements fonamentals. En el camp *social*, en el *científic* i en el *tecnològic*.

- En l'àmbit social, el 1948 era signada per l'assemblea de l'ONU a París, per gairebé tots els Estats, la Declaració Universal dels Drets Humans.
- En l'àmbit científic eren dos els aconteixements. Eren publicades dues obres essencials, que han estat pedra angular de la construcció científica.
I tota una part de l'activitat intel·lectual a partir de la segona meitat del segle XX ha estat vectoritzada i marcada per aquests dos llibres:
 - El primer: *Cibernètica: control i comunicació en l'animal i en la màquina*, del matemàtic i filòsof Norbert Wiener. La cibernètica és la ciència dels automatismes i les màquines autònomes, i s'aplica als organismes vius (l'equip de Wiener creà una màquina de llegir per a cecs), i recíprocament, aplica els automatismes dels organismes vivents a les màquines (la computadora copià els circuits neuronals del cervell humà).

La idea cibernètica de retroacció trenca amb la vella idea de causalitat lineal, i introdueix amb la seva "caixa negra", la noció de "bucle casual" dins seu. La causa actua sobre l'efecte i l'efecte sobre la causa. Des de Wiener sabem que el model industrial basat en la transformació de la matèria per l'energia, és superat. "La informació és informació, no és matèria ni energia", va escriure. Des d'aleshores sabem que els humans intercanviem, entre nosaltres mateixos i amb l'entorn, matèria, energia i informació.

- El segon llibre, també del 1948: *Teoria matemàtica de la Informació*, de Claude Shannon, enginyer de telecomunicacions, matemàtic i alumne de Wiener en el MIT. La teoria matemàtica de la Informació ha estat refosa amb la sociologia i la teoria de la retroacció, i aquesta fusió ha donat lloc a la Ciència de la Comunicació.

Això que anomenem correntment “les informacions” (les notícies de la premsa, les actualitats) han perdut el seu caràcter subjectiu i s’han fet mesurables, sigui quin sigui el seu origen. Ara, podem mesurar la quantitat d’Informació (H, en bits) que conté una llengua, una melodia o una seqüència d’ADN; la quantitat de complexitat d’un sistema o la quantitat d’originalitat d’una imatge, un text, un missatge.

- Finalment, el 1948, i en el camp tecnològic, Alain Turing publicava un article pioner sobre *Màquines intel·ligents*, apenes conegut, però que fou també precursor, amb la cibernètica, de la Robòtica.

I aquest mateix any, la fusió de la Cibernètica i la Teoria matemàtica de la Informació donava naixença de les primeres màquines civils de tractar la Informació (*data processing*), que foren introduïdes al mercat per IBM amb el terme de *computer machines*. Aquestes crearien una nova civilització gràcies a la seva enorme capacitat i velocitat de càlcul i a les seves possibilitats sorprenents de modelització i de simulació.

La interacció de les telecomunicacions i la informàtica donarien lloc a la Telemàtica i a les múltiples innovacions que marquen aquest segle XXI.

Allò que ens resulta més interessant d’aquesta història en tres actes és que està travessada pel Disseny i la Comunicació, que entren així en el món de la Ciència i després en el de la Tecnologia, en el de l’empresa i penetren fins i tot en la societat.

Quina és la conclusió? Que la força de les coses li ha pres la raó a Ford -el fordisme va morir amb ell- i li ha donat a AEG, que va tenir la lucidesa d’apostar pel Disseny i la Comunicació. Dos dels signes més específics del nostre temps.

Fi del tercer acte. Passem a l’epíleg.

Aquesta història que he resumit tan esquemàticament, té una estranya semblança, un cert paral·lelisme amb la trajectòria personal que ara estem evocant aquí.

El meu treball com a dissenyador gràfic s’inicià els anys 50. Vers els 60 començava a col·laborar amb la Universitat Autònoma de Barcelona -col·laboració que segueix encara avui-, i des d’aleshores ja no he deixat de tenir un peu en el món universitari i l’altre en el disseny i la comunicació. En els 70 vaig entrar en la sociologia de la comunicació i vaig fusionar-la amb el disseny. Els 80 era consultor d’empreses en comunicació visual i en comunicació social. Al mateix temps fundava, juntament amb un grup de cèlebres col·legues investigadors europeus, la Ciència de la Comunicació Visual -que tard o d’hora entrarà al món universitari i el professional.

En aquella època vaig crear i dirigir l’*Enciclopedia del Diseño*, la primera i única existent fins ara. Des del 1987 fins al 1993 vam publicar-hi els 10 volums, dedicats al disseny gràfic i industrial.

La comunicació visual com a ciència m’ha ajudat en la teorització i desenvolupament de tres noves disciplines, de les quals n’han sorgit tres llibres: *Señalética* (1987), que presenta aquesta disciplina i la seva metodologia per als sistemes eficients de senyals d’orientació en espais públics i semipúblics destinats a serveis. *La esquemàtica. Visualizar la información* (1998) o el llenguatge dels gràfics i els esquemes en la presentació de dades quantitatives, realitats complexes i fenòmens invisibles. I el llibre *Cientigrafía* (en curs), que integra els procediments de la imaginària visual per la difusió pública del coneixement científic.

Aquest darrer llibre ha sorgit a propòsit de l’ambiciós projecte emprès per la Unió Europea, la qual “s’ha proposat l’objectiu de convertir-se, el 2010 en l’economia basada en el coneixement més dinàmica i competitiva del món” (són les paraules del Comissari, Philippe Busquin). [\[3\]](#)

Aquest projecte, basat en la promoció de l'I + D + i (Investigació, Desenvolupament i innovació), no solament enclou la producció de coneixement científic i tecnològic, sinó també allò que ens afecta a nosaltres: la difusió pública del coneixement, portar la ciència "a peu de carrer", tal com preconitza l'incansable Vladimir de Semir.

Compromès amb aquest projecte, hem creat junt amb dos col·legues més, Alain Maurech-Siman i Dominique Tignol-Razungles, l'eix Barcelona-París-Brussel·les. Un equip independent que treballem per al desenvolupament de mètodes específics per a transcodificar les dades abstractes, valors numèrics, fórmules matemàtiques i models complexos de la producció científica, en forma d'imatges i esquemes intel·ligibles i memoritzables pel gran públic.

La nostra convicció és que la comunicació pública de coneixements només pot ésser visual. El dilema hamletia: *To be or not to be*, esdevé *To see or not to see*. Necessitem veure per a poder comprendre. I observar és començar a comprendre.

Heus ací l'epíleg de la història que us he relatat i que, en aquests moments, es troba en curs de fer-se. La comunicació visual se suma a l'educació i a la cultura. I vol col·laborar -si bé modestament -en la societat del coneixement.

En aquest repte, *la comunicació de la ciència necessita la ciència de la comunicació*.

Moltes gràcies.

Joan Costa

[1] J. M. Garrut *Breve historia de la "Escola de Llotja"*, publicada amb motiu del 2° Centenari de l'Escola de Llotja de Barcelona, el 1976.

[2] J. M. Garrut, op. cit. Las cursives són meves.

[3] *Ciencia y Sociedad. Plan de acción*, Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemboug, 2002.

Informació proporcionada per: [Servei de Comunicació i Publicacions](#)

Data de modificació: 12/04/2006 11:37

Data de creació: 12/04/2006 10:13